

Kartlegging av stamming hos barn og voksne

Av Cliff Baluyot, Karoline Hoff og Ane Hestmann Melle

Stamming oppleves og opptrer svært ulikt fra person til person, fra situasjon til situasjon, og forandrer seg gjennom ulike faser i livet. Hvordan sikrer vi best mulig logopedisk oppfølging for personer som stammer? Et av svarene ligger i å tilegne seg en helhetlig forståelse av vansken slik den oppleves av den enkelte og miljøet rundt. For å innhente nødvendige opplysninger er det viktig med en grundig kartlegging.

Innledning

Kartlegging utgjør en av de sentrale elementene i logopedisk oppfølging. Informasjon som innhentes i utredningsfasen legger grunnlaget for valg av mål, innhold og metodikk for oppfølgingen. Ved kartlegging av stamming er det viktig å huske at mange faktorer kan innvirke på stammeutviklingen til den enkelte (Guitar, 2014) og behandlingsmål. Logopeden må fortløpende vurdere hvilke tiltak som er best egnet for å nå disse målene. Kartlegging er først og fremst viktig for å innhente relevant informasjon for behandling, men kan i tillegg benyttes til systematisk dokumentasjon som grunnlag for måling og vurdering av fremgang i det logopediske arbeidet.

Denne artikkelen tar for seg ulike elementer ved kartlegging av stamming hos barn og voksne. Stammingens utvikling og hva slags kartlegging det er behov for varierer med alderen. Vi gjør oppmerksom på at de ulike elementene kan være relevante for alle aldersgrupper og livsfaser. Underveis presenterer vi aktuelle kartleggingsverktøy som er tilgjengelig på norsk. Det er ikke vår hensikt å gi en ferdig oppskrift på hvordan kartlegging av stamming bør gjennomføres. Vi vet at det i Norge er svært ulikt hva slags rolle og ramme logopedene har på sin arbeidsplass når det gjelder utredning og oppfølging. Formålet med denne artikkelen er å presentere et utvalg av relevante verktøy og elementer som kan brukes i kartleggingsprosessen.

I figuren under presenterer vi grunnleggende elementer i kartlegging av stamming og i hvilken rekkefølge prosessen kan gjennomføres. Enkelte faser kan gjennomføres parallelt. Videre i artikkelen presenteres de ulike elementene inngående.

Figur 1: Ulike faser i kartleggingen

Forarbeid

Innhente bakgrunnsopplysninger fra fagpersoner

Ved oppstart i en sak er det ofte nyttig å innhente bakgrunnsopplysninger før første møte. Merk at dette kan være mest naturlig i oppstart av saker med barn, og tilfeller der det er sammensatte vansker. Sakspapirer fra tidligere logopeder, pedagogisk rapport fra barnehage eller skole og rapporter fra eventuelle andre instanser kan gi viktig informasjon. I tilfeller hvor personen som stammer har hatt oppfølging tidligere, vil det være nyttig å hente inn informasjon om hvilke tiltak som har vært prøvd ut og hvilken effekt de har hatt. Det er relevant for logopeden å vite noe om hvordan stammingen har utviklet seg, både med hensyn til selve taleflytbruddene, og personens reaksjoner på og håndtering av stammingen.

Innhente bakgrunnsopplysninger fra nærpersoner eller personen selv

Både personer som stammer og nærpersoner er ofte opptatt av hvordan stammingen vil utvikle seg. Logopeden kan under forarbeidet finne opplysninger om små barn har eventuelle kjente risikofaktorer for vedvarende stamming, som familiehistorikk, kjønn og hvor lenge barnet har stammet (Yairi & Ambrose, 2005). Det er også viktig å vite noe om hvordan omgivelsene reagerer når bruddene oppstår, i tillegg til faktorer knyttet til generell utvikling, som språklig og sosial utvikling (Guitar, 2014). Dersom disse opplysningene ikke foreligger, er det naturlig å drøfte dette med foresatte eller personen selv. Strukturerte intervju skjemaer kan være nyttige i arbeidet med å samle inn relevante bakgrunnsopplysninger. Slike skjema kan fylles ut skriftlig av foresatte eller personen selv, eller gjennomgås i fellesskap med logoped. Eksempler på slike skjemaer kan være STUREN case history-skjema (<https://www.statped.no/laringsressurs/sprak-og-tale/intervju-skjema-for-bakgrunnsopplysninger-om-stamming/>) eller intervju skjema for foreldre utviklet av Palin PCI (<https://www.statped.no/laringsressurs/sprak-og-tale/stamming-foreldreintervju-skjema/>), som er et behandlingsprogram for barn i barnehagealder. Begge skjemaene er oversatt til norsk og tilgjengelig for gratis nedlasting på statped.no. På engelsk, hos for eksempel Guitar (2014), finnes det flere eksempler på intervju skjema til bruk for ungdommer, voksne og foresatte.

Samtale

I den fasen av kartleggingen som vi har kalt «samtale» tenker vi på de første samtalene logopeden har med personen selv, foresatte og fagpersoner rundt. I samtalene innhentes informasjon som er relevant for å skaffe seg et inntrykk av stammingsens art, utvikling og påvirkning på personens liv og kommunikasjon (Shapiro, 2011). Mange møter opp til den første samtalen med en rekke spørsmål, og det er logopedens rolle å gi god og riktig informasjon. Her kan ressurser fra for eksempel statped.no og brukerorganisasjonen Norsk Interesseforening for Stammer og Løpsk tale (NIFS) være nyttige. NIFS har blant annet laget informasjonsbrosjyrer om taleflytvansker hos barnehage- og skolebarn, se www.stammer.no.

Samtale med personen som stammer

Uansett tilnærming er det viktig å kartlegge om personen er motivert for oppfølging, og hva han eller hun er motivert for å gjøre en egeninnsats for.

Barn kan ofte sette ord på egen stammer fra barnehagealder av. Vi viser her til Barnekonvensjonen (2003), særskilt artikkel 12 om at barnets stemme skal bli hørt. Foreldre bør på forhånd gjøres kjent med at logopeden gjennom dialog med barnet vil hjelpe barnet med å uttrykke tanker og følelser rundt fenomenet. Logopeden kan forklare at barn som tilsynelatende reagerer lite på egne talebrudd kan ha refleksjoner rundt stammingsen som kan ha betydning for valg av tiltak (Kelman & Nicholas, 2008). Dersom barnet viser liten interesse for, eller avviser, en invitasjon til å snakke om taleflytbruddene, kan logopeden forsøke å observere om dette er et uttrykk for at barnet er lite bevisst egne brudd i talen, eller om barnet ennå ikke er trygg på å snakke med logopeden om det. Det kan være lurt å nærme seg tematikken gjennom aktiviteter som lek eller tegning. Dukker eller bamser som «stammer» kan være et hjelpemiddel (Shapiro, 2011).

For eldre barn, ungdommer og voksne er det viktig å drøfte hvilke tanker og forventninger de har til den logopediske oppfølgingen. Mange har et uttalt mål om å bli kvitt stammingsen, men vet ofte ikke hva de kan forvente av oppfølgingen. Det er logopedens ansvar å gi informasjon om hva stammer er og hva som er realistisk å forvente av den logopediske hjelpen. I denne sammenhengen kan det være hensiktsmessig å avklare roller, tydeliggjøre ansvar og drøfte forventninger om deltakelse i oppfølgingen.

Samtale med foresatte

I kartleggingsfasen av den logopediske oppfølgingen er gjerne foreldre-samtalen styrt, med relativt faste spørsmål. Foreldresamtalen er en anledning for logopeden til å lytte til foreldrenes historie (Shapiro, 2011). Det er vanlig å spørre foreldre om bakgrunnen for at de har tatt kontakt og be dem beskrive situasjonen slik de opplever den. Samtalen gir rom for å lytte til hvilke ord foresatte bruker, fange opp følelsesmessige reaksjoner, og til å danne seg et inntrykk av hvilke spørsmål, tolkninger og refleksjoner de har rundt stammingen. Dette danner grunnlag for å gi tilpasset informasjon om stamming, avklare forventninger til den logopediske oppfølgingen og for å planlegge et oppfølgingsløp der det er relevant (Shapiro, 2011).

Samtale med fagpersoner

Fagpersoner rundt barnet har ofte gjort seg observasjoner av barnets taleflyt i ulike situasjoner i barnehagen og på skolen. Erfaringsmessig er det ikke uvanlig at de ansatte i barnehagen eller på skolen og foreldrenes observasjoner er ulike. Barnets egne reaksjoner på stammingen kan skille seg fra nærpersonenes beskrivelser. Det vil da være nyttig å gi partene en felles forståelse av at dette er vanlig, og snakke om mulige årsaker til det. På statped.no ligger intervjueskjemaet «Til deg som har en elev som stammer» (<https://www.statped.no/laringsressurs/sprak-og-tale/til-deg-som-har-en-elev-som-stammer/>). Dette kan være en støtte for lærere til å gjøre relevante observasjoner av eleven i klasserommet og et utgangspunkt for samtale med logopeden. Det er ikke utviklet lignende intervjueskjemaer for barnehagelærere. Det vil imidlertid være relevant å be om mange av de samme opplysningene som man spør foreldre og lærere om, for å danne seg et bilde av hvordan stammingen arter seg i barnehagen. For ungdommer og voksne kan det også være viktig å kartlegge hvordan stammingen arter seg på tvers av ulike kommunikasjonssituasjoner i hverdagen (Guitar, 2014). Logopeden kan komme inn på temaet i samtale med personen selv, og eventuelt be om samtykke til å innhente informasjon fra lærere på ungdomsskolen og videregående, partnere eller arbeidsgivere.

Kartlegging

Kartlegging av hørbar og synlig stamming

Hensikten med å kartlegge den hørbare og synlige stammingen på en kvantitativ måte kan blant annet være å måle stammeutvikling over tid, eller tydeliggjøre eventuell fremgang i oppfølgingen for personen selv. Kartlegging av stammingens hørbare og synlige sider vil være gjeldende for alle personer som stammer, uavhengig av alder og antatt mengde stamming. For barnehagebarn vil det være spesielt viktig å skille mellom naturlig ikke-flyt og stamming. For mer informasjon om dette, anbefales artiklene til Guttormsen (2016) og Sønsterud, Howells, og Hoff (2014).

I all kartlegging er det viktig å identifisere hva slags type talebrudd det er snakk om. På samme måte er det relevant å kartlegge hvor mange brudd det er, hvor lenge disse varer, hvor fort personen snakker og talens naturlighet. En samlet vurdering av dette omtales ofte som stammingens *hardhetsgrad*. En slik vurdering må ta hensyn til stammingens variabilitet. De fleste som stammer gjør det i ulik grad i ulike situasjoner, og mer eller mindre i perioder (Yairi & Seery, 2015). Det er viktig at kartleggingen tar hensyn til dette. Logopeden kan spørre personen selv eller andre samarbeidspartnere om stammingen slik den fremstår i en vurderingssituasjon er representativ for personens hverdag med stamming. Kunnskap om dette kan påvirke hvilke taleflytteknikker eller strategier som kan være aktuelle for den logopediske oppfølgingen.

Vi tenker ofte på vurderingen av den hørbare og synlig stammingen som objektiv, fordi det dreier seg om en målbar hardhetsgrad. Det må imidlertid understrekes at det også er plass til en subjektiv vurdering i denne delen av kartleggingsprosessen. Kartleggingsverktøy som WASSP (Wright and Ayre Stuttering Self-Rating Profile) og OASES (Overall Assessment of the Speaker's Experience of Stuttering) inkluderer også spørsmål om stammingens opplevde hardhetsgrad. Disse kartleggingsverktøyene vil bli beskrevet nærmere under fasen om kartlegging av psykososiale faktorer.

Talehastighet

Talehastighet er et mål på hvor langsomt eller raskt en snakker, og uttrykkes gjerne gjennom *antall stavelser per minutt* (SPM = syllables per minute) (Ward, 2018). SPM beregnes ved å telle antall stavelser og hvor lang tid det tar å si de stavelsene. Målet inkluderer kun tiden personen snakker; når klienten stopper å snakke, stopper tidtakeren. Onslow (1996) peker på at

talehastighet varierer så mye fra person til person og fra situasjon til situasjon, at vurdering av «riktig» talehastighet må sees i sammenheng med generell talehastighet for hvert enkelt individ.

Hensikten med å måle talehastigheten kan være å danne seg et inntrykk av hvor mye stammingen påvirker snakkingen, om en sammenlikner med talehastigheten personen normalt bruker (Guitar, 2014). Måling av talehastighet er vanlig i mange logopedutdanninger internasjonalt, og anses som viktig på grunn av spesielt to forhold. For det første kan stamming reduseres når talehastighet senkes (Shapiro, 2011). For det andre har talehastighet en tendens til å være lav ved mye stamming fordi stamming tar tid som ellers kunne bli brukt til å produsere tale (Ward, 2018). Guitar (2014) understreker at han i sin logopedoppfølging vanligvis forventer at talehastigheten blir hurtigere underveis i arbeid med å lette stammeøyeblikkene. Talehastighet bør dermed måles både før og etter intervensjon, og kan være et forsøk på objektiv måling av snakkingen.

Stammefrekvens

Ved kartlegging av stamming er stammefrekvens det vanligste målet basert på objektive data (Ward, 2018). Målet kan gi en pekepinn på hvor mange talebrudd man har i talen på et gitt tidspunkt. Mengde stammefrekvens samsvarer riktignok ikke nødvendigvis med i hvilken grad stamming oppleves som et problem (Howells, Baluyot & Sønsterud, 2018). Enkelte personer med høy stammefrekvens kan oppleve at stammingen ikke er et problem i det hele tatt, mens andre med få eller ingen talebrudd kan oppleve vansken som hemmende.

Stammefrekvens måles ved å beregne antall stammeøyeblikk i forhold til antall stavelser. Resultatet oppgis i %SS, som står for *percentage of syllables stuttered* (Ingham, Bakker, Moglia & Kilgo, 1999), og forteller hvor mange prosent av stavelsene personen har stammet på. Stammefrekvens sees gjerne i sammenheng med talehastighet (Ward, 2018). Langsom talehastighet kan redusere antall stammeøyeblikk, men for mange er målet i stammebehandling økt taleflyt i tilnærmet normal talehastighet (Yairi & Seery, 2015).

Talens naturlighet

Et aspekt som komplementerer stammefrekvens og talehastighet, er et mål på talens naturlighet (Ingham & Ingham, 2011). Talen kan, som tidligere nevnt, manipuleres ved bruk av flytskapende teknikker slik at antall talebrudd

reduseres eller elimineres (Yairy & Seery, 2015). Bruk av slike teknikker kan føre til at talen høres tilgjort eller unaturlig ut. Det vil derfor være verdifullt å inkludere et mål på hvor naturlig talen høres ut for å få et mer helhetlig bilde av talen. Det er vanlig å benytte en 9-punkt skala til dette formålet (Ingham, Bakker, Moglia & Kilgo, 1999; Martin, Haroldson & Triden, 1984; Riley & Bakker, 2009) der 0 tilsvarer svært unaturlig tale og 9 tilsvarer svært naturlig tale. Vurderingene som foretas er basert på skjønnsmessige vurderinger av talen.

Varighet av stammeøyeblikk

Det er stor variasjon i hvordan et stammeøyeblikk kommer til uttrykk. Et stammeøyeblikk kan variere i type og intensitet, men også i varighet. Mål på hvor lenge et stammeøyeblikk varer kan gi viktig informasjon om i hvilken grad stamming påvirker kommunikasjon (Guitar, 2014). Van Riper (1982) hevder det er en grunnleggende komponent når man skal vurdere alvorlighetsgrad. Det er vanlig å måle gjennomsnittet på de tre lengste stammeøyeblikkene i et opptak (Riley & Bakker, 2009; Van Riper, 1982). Måling foretas med en dertil egnet programvare (eks. SSI-4) eller stoppeklokke.

Andre faktorer

I tillegg til analyse av talen og stammingen er det flere faktorer som vil være hensiktsmessig å inkludere i en kartlegging. Foruten opplysninger om pust og spenning, er det naturlig å identifisere eventuelle medbevegelser, det vil si kroppslige bevegelser som opptrer i sammenheng med stammingen. Dette kan for eksempel være hodebevegelser, grimaser, blinking og tramping.

Relevante kartleggingsverktøy

På grunn av stammingens variasjon kan det være utfordrende å innhente nøyaktige mål på stammingen slik vi hører og ser den. For å styrke påliteligheten kan det være hensiktsmessig å ta i bruk programvare og skjemaer som er utviklet nettopp for dette formålet. I Norge er det lite tradisjon for å bruke standardiserte verktøy i målingen av den hørbare og synlige stammingen. Vi har inntrykk av at mange logopeder gjør deskriptive vurderinger, som å beskrive stammingens art, variasjon og lengde i en rapport. Internasjonalt er imidlertid standardiserte verktøy på data eller nettbrett en vanlig del av den logopediske kartleggingen av stamming, både klinisk og i forskning. Under presenteres et utvalg tilgjengelige kartleggingsverktøy. Det krever innsats å lære seg de to første verktøyene, men med trening er de enkle å inkludere i den logopediske

oppfølgingen. Vi anbefaler at evaluering av stamming gjennomføres i kartleggingsfasen, deretter regelmessig gjennom oppfølgingen for å synliggjøre og dokumentere utvikling.

Stuttering Severity Instrument 4

SSI-4 er et anerkjent og utbredt kartleggingsverktøy for analyse av taleflyt og brukes til å evaluere effekten av stammebehandling i både klinisk og forskningsmessig sammenheng (Riley & Bakker, 2009). Vurdering av taleflyt baseres på målinger av stammefrekvens, varighet av stammeøyeblikk, medbevegelser og talens naturlighet. Disse målingene gjøres av logopeden i sanntid, eller basert på et opptak. Logopeden registrerer antall stavelser, hørbare brudd, varighet av stammeøyeblikk, synlige medbevegelser og angir fortløpende et mål på talens naturlighet, på en skala fra 0 til 9. Skårene summeres og rangeres på en 5-punkts skala fra *meget mild* til *meget alvorlig*.

Kartleggingsverktøyet kommer med programvaren *The Computerized Scoring of Stuttering Severity (CSSS-2.0)* som muliggjør målinger av frekvens og varighet. Dataprogrammet er enkelt å administrere og gir mulighet for grafisk fremstilling av resultatene.

Stuttering Measurement System

SMS er et databasert måleinstrument utviklet av Ingham, Bakker, Moglia og Kilgo (1999) som brukes til å kartlegge taleflyt og stamming på systematisk vis. Det kan sees på som en noe mer avansert utgave av CSSS-2.0. Vurdering av taleflyt baseres på identifisering av antall stavelser, antall stammeøyeblikk og talens naturlighet. Logopeden bør gjennomføre treningsprogrammet på nettsiden før programmet benyttes (Ingham & Ingham, 2011). For norske logopeder vil det også være hensiktsmessig å øve med norske taleopptak. Programmet er gratis tilgjengelig på nett (<http://sms.id.ucsb.edu/#>).

Video- og lydopptak

SSI-4 og SMS kan begge brukes til å gjøre evalueringer i sanntid, men for en grundigere analyse av talen anbefales det video- og lydopptak. For de som ikke er kjent med å bruke et dataprogram til analyse kan det likevel være god hjelp å ha video- eller lydopptak for å gjøre en deskriptiv vurdering av stammingsens hardhetsgrad. Dette vil være en stor fordel i arbeidet med å identifisere mulig stamming, skille mellom ulike stammeøyeblikk, registrere medbevegelser osv. Det er nødvendig med egen opptaksenhet for sikker og forsvarlig lagring av opptak som ivaretar personvernreglene. Mer informasjon om dette finnes på datatilsynet.no.

For å sikre et mest mulig realistisk bilde av stammingen anbefaler vi minimum tre opptak:

- Opptak av spontantale på logopedkontoret
- Opptak av høytlesing på logopedkontoret
- Opptak av spontantale hjemme/barnehage/skole/jobbb

Ved å inkludere et opptak utenfor logopedkontoret får vi tatt hensyn til at taleflyt varierer fra situasjon til situasjon (Yairi & Seery, 2015). Noen opplever for eksempel at stammingen er mer fremtredende på jobb eller i bestemte sosiale situasjoner. Opptaket bør ta for seg en snakkesituasjon der stammingen er representativ for vedkommende. Om man ønsker å bruke SSI-4 eller SMS til vurderingen bør hvert opptak være på ca. 10 min for å sikre at man har mellom 150 og 500 stavelser. Dette sørger for tilstrekkelig taletid til å gjennomføre analyse av tale og stamming (Riley & Bakker, 2009).

Severity Rating Scale

Kartleggings skjemaet Severity Rating Scale er hentet fra Lidcombe-programmet og brukes primært til å dokumentere endringer i taleflyten hos barn i barnehagealder som mottar stammebehandling i tråd med denne tilnærmingen (Packman et al., 2016). Skjemaet er gratis tilgjengelig på Lidcombeprogrammets hjemmeside (http://www.lidcombeprogram.org/wp-content/uploads/2015/07/severity_rating_chart_2015.pdf). For mer informasjon om Lidcombeprogrammet, se artikkelen om tilnærminger for barnehagebarn i denne artikkelsamlingen (Melle, Guttormsen, Brubak & Ingebrigtsen, 2019). Skjemaet kan imidlertid benyttes i kartlegging av stamming hos barn, ungdom og voksne dersom det er ønskelig med en enkel

vurdering av stammingen. Det fylles ut ved å gjøre en daglig vurdering av taleflyten på en skala fra 0 til 9, hvor 0 tilsvarer ingen stamming og 9 så mye stamming man kan tenke seg. Resultatene gir en enkel oversikt over endringer i taleflyten fra dag til dag i en bestemt periode.

Kartlegging av psykososiale faktorer

Stamming kan som kjent innebære mye mer enn det som er synlig og hørbart. For de aller fleste virker tanker, følelser og holdninger inn på opplevelsen og håndteringen av stamming. Informasjon om disse faktorene kan gi et inntrykk av hvordan, og i hvilken grad stammingen innvirker på ens livskvalitet, og utgjør derfor en vesentlig del av kartleggingen. Bruk av strukturerte skjemaer bidrar til en grundig og helhetlig kartlegging, ofte med verdifull informasjon som ikke alltid fanges opp i en samtale. I tillegg kan skjemaene benyttes aktivt i selve logopedoppfølgingen og i evaluering av fremgang. Under har vi samlet et knippe kartleggingsverktøy.

Det kan være naturlig å tenke at kartlegging av psykososiale faktorer ikke er aktuelt før barnet blir eldre, modne og mer opptatt av sine jevnaldrende. Det er imidlertid påvist at barnehagebarn som stammer betrakter sin egen snakking som dårligere enn det barna uten stamming gjør (Guttormsen, Kefalianos & Næss, 2015). Negative holdninger hos barnet er en tydelig indikator på at tiltak bør iverksettes eller endres, uavhengig av hvordan stammingen arter seg. Til tross for at det er utviklet få kartleggingsverktøy for små barn for å avdekke negative tanker, følelser og holdninger til stamming, er det like fullt viktig å undersøke.

ICF rammeverk

Verdens helseorganisasjon (WHO) har utviklet rammeverket ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health) (Direktoratet for e-helse, 2019) som setter søkelys på funksjonsevne, aktiviteter, samspill og kontekst. Denne forståelsesrammen har derfor et svært helhetlig perspektiv. Hensikten med ICF er blant annet å være et grunnlag for å undersøke og sammenlikne folks helse på tvers av landegrensene, fag og språk. ICF-modellen kan drøftes sammen med personen selv, og eventuelt med foresatte om det gjelder et yngre barn. Modellen tar for seg de fysiske sidene med vansken, personens reaksjoner og tanker, miljøets reaksjoner og tilpasninger, samt hvordan vansken påvirker aktivitet og deltakelse på ulike arenaer. I Danmark har Dansk Videnscenter for Stammen gitt ut anbefalinger rundt god praksis i stammebehandling av barn (Egebjerg og Gram, 2010) og unge og voksne

(Egebjern og Gram, 2009). Her kan du finne ICF-rammeverket videre utformet som et skjema som kan være en støtte til å utarbeide mål og fokusområder for oppfølgingen.

Overall Assessment of the Speakers Experience of Stuttering (OASES)

Overall Assessment of the Speakers Experience of Stuttering er et kartleggingsverktøy for å måle den samlede innvirkningen stamming har på den enkeltes liv og er basert på ICF-modellen (Yaruss & Quesal, 2006). Skjemaet tar for seg delene *generell informasjon om stamming, reaksjoner på stamming, kommunikasjon i dagliglivet, og livskvalitet* (Baluyot & Sønsterud, 2017). OASES finnes i tre utgaver: barn 7–12 år (OASES-S), ungdom 13–17 år (OASES-T) og voksne over 18 år (OASES-A). Skjemaene inneholder 60–100 spørsmål som besvares på en 5-punkts skala, og tar ca. 20 min å gjennomføre. Den norske oversettelsen av OASES-A har vist god reliabilitet og validitet (Nordbø, 2016). Normeringsarbeid av OASES-T er underveis, mens OASES-S gjenstår. De norske skjemaene kan kjøpes hos www.stutteringtherapyresources.com

Wright and Ayre Stuttering Self-Rating Profile (WASSP)

Wright and Ayre Stuttering Self-Rating Profile (Wright & Ayre, 2000) er et graderingsskjema for selvverurdering av stamming. I likhet med OASES har den forankring i ICF-modellen, baserer den seg på en helhetlig forståelse av stamming og inkluderer spørsmål knyttet til atferd, kognisjon, følelser og deltakelse rundt stammingen. Skjemaet inneholder 24 spørsmål som vurderes på en skala fra 1 til 7 (1=ingen, 7=alvorlig), tar ca. 10 min å gjennomføre, og passer for ungdommer og voksne. WASSP er foreløpig ikke normert. Det er tilgjengelig for gratis nedlasting på Statped sine nettsider <https://www.statped.no/laringsressurs/sprak-og-tale/wassp/>

WASSP-skolebarn (Visual Analog Scale)

Skjemaet er en tilpasset versjon av WASSP for skolebarn (Fibiger, Frøkiær & Jensen, 2007). Språket er forenklet og tilpasset barns språklige og kognitive nivå. Spørsmålene vurderes ved å krysse av på en linje der den ene enden er markert med 😊, og den andre enden er markert med ☹️. Skjemaet er foreløpig ikke normert. Det er tilgjengelig for gratis nedlasting på Statped sine nettsider <https://www.statped.no/laringsressurs/sprak-og-tale/wassp-skolebarn/>

Perceptions of Stuttering Inventory (PSI)

Perceptions of Stuttering Inventory (PSI) (Woolf, 1967) er et kartleggingsverktøy som blant annet får frem nyanser av unngåelse, forventning og strev på grunn av stammingen. PSI har vært svært vanlig å bruke i kartleggingsarbeid, og består av 60 spørsmål personen selv krysser av. Kartleggingsverktøyet er tilgjengelig på dansk i anbefalinger vedrørende god praksis i stammebehandling for unge og voksne i Danmark (Egebjerg & Gram, 2009), og på engelsk hos Guitar (2014, s. 168 – 171).

Isfjell

Analogier kan brukes til å gjøre det som er komplisert til noe som er lettere å forstå. Isfjellet er en kjent analogi for å illustrere både de synlige og usynlige sidene ved stamming (Sheehan, 1970). Bildet kan brukes i samtale med personen som stammer, både for å forklare stamming, og for å gi personen selv anledning til å beskrive sin egen opplevelse av stammingen. Toppen av isfjellet, som representerer synlig og hørbar stamming, kan utgjøre bare en brøkdel av helheten. For mange personer med stamming vil det være gjenkjennelig at det som befinner seg under havoverflaten, det vil si tanker, følelser og holdninger til stammingen, opptar like stor eller mer plass enn de synlige sidene. Isfjellet kan tegnes i alle mulige varianter og tilpasses individuelle forskjeller.

Kartlegging av andre forhold

Gjennom arbeidet i saken kan det noen ganger bli tydelig at logopedisk kartlegging og oppfølging for taleflytvansken ikke vil være tilstrekkelig. Logopeden bør ha kjennskap til normal utvikling for barn, slik at han eller hun kan gjenkjenne eventuell forsinkelse eller tidlig utvikling (Guitar, 2014). Noen ganger står en overfor sammensatt problematikk, og videre kartlegging er nødvendig. Dette kan eksempelvis gjelde språklig, motorisk eller kognitiv utvikling. Det kan ofte være logopedens rolle å melde fra om at annen kartlegging er nødvendig, og sørge for et samarbeid med PPT eller andre instanser. Der et slikt samarbeid allerede eksisterer bør logopeden sette seg inn i det arbeidet som er gjort.

Foreløpig konklusjon

Underveis i kartleggingsprosessen gjør logopeden seg fortløpende tanker om hvordan oppfølgingen kommer til å se ut. Etter endt kartlegging analyserer logopeden dataene, og denne analysen blir grunnlaget for valg av tiltak og eventuell videre oppfølging i samråd med klienten. Logopeden bør utarbeide dokumentasjon hvor målsetning og forslag til tiltak er beskrevet.

Vi har kalt den siste fasen i kartleggingsprosessen en *foreløpig konklusjon*, nettopp fordi en kartlegging ofte er en sirkulær prosess. Logopeden må være fleksibel i utprøving av tiltak og fortløpende vurdere om det er riktig valg for personen det gjelder, eller om andre tiltak bør prøves ut. Når den logopediske oppfølgingen er i gang, betyr det ikke at behovet for kartlegging opphører. Hvilke tiltak som er aktuelle kan endre seg med alderen og/eller etter hvert som oppfølgingen fortsetter (Guitar, 2014). Det er derfor hensiktsmessig å gjenta deler av kartleggingsprosessen med jevne mellomrom slik at man til enhver tid kan tilby best mulig oppfølging for den enkelte. Dette bidrar i tillegg til systematisk dokumentasjon av utviklingen.

Avslutning

Det er utvilsomt mange faktorer som inngår ved kartlegging av stamming. For å sikre en grundig og systematisk innhenting av nødvendige opplysninger anbefales bruk av kartleggingsverktøyene som er beskrevet i denne artikkelen. Logopeden må vurdere om hele kartleggingsprosessen skal gjøres eller kun deler av den. I løpet av kartleggingsprosessen kan det komme frem mye informasjon. Det er viktig å ha hensikten med kartleggingen som et utgangspunkt; er det behov for oppfølging, og i så fall hva slags type oppfølging, og med hvilke mål? Skal hovedfokus i oppfølging for eksempel være å gjøre snakkingen litt lettere ved en flytskapende eller stammemodifiserende tilnærming, å endre tankemønsteret ved hjelp av en kognitiv tilnærming, eller en kombinasjon av flere ulike tilnærminger?

Litteraturliste

- Baluyot, C., & Sønsterud, H. (2017). OASES – et kartleggingsverktøy for personer med stamming. *Norsk Tidsskrift for Logopedi*(4), 26–29.
- Barnekonvensjonen. (2003). *FNs konvensjon om barnets rettigheter: Vedtatt av De Forente Nasjoner den 20. november 1989, ratifisert av Norge den 8. januar 1991: Revidert oversettelse mars 2003 med tilleggsprotokoller*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Direktoratet for e-helse (2019). ICF, Internasjonal klassifikasjon av funksjon, funksjonshemming og helse. Hentet 14.05.2019, fra <https://ehelse.no/kodeverk/icf-internasjonalt-klassifikasjon-av-funksjon-funksjonshemming-og-helse>
- Egebjerg, T. & Gram, B. (2009). *Logopædisk stammebehandling af unge og voksne – anbefalinger vedrørende god praksis*. Hentet 14.05.19, fra <https://socialstyrelsen.dk/udgivelser/logopaedisk-stamme-behandling-af-unge-og-voksne>
- Egebjerg, T. & Gram, B. (2010). *Logopædisk stammebehandling af børn – anbefalinger vedrørende god praksis*. Hentet 14.05.19, fra <https://socialstyrelsen.dk/udgivelser/logopaedisk-stammebehandling-af-born>
- Fibiger, S., Frøkiær, L., & Jensen, T. M. (2007). *Visual Analog Scale self evaluation of stuttering aspects before and after therapy in secondary school children—A pilot study*. Paper presented at the 27th World Congress of the International Association of Logopedics and Phoniatrics, Copenhagen, August.
- Guitar, B. (2014). *Stuttering: an integrated approach to its nature and treatment* (4th ed. ed.). Philadelphia, Pa: Lippincott Williams & Wilkins.
- Guttormsen, L. S. (2016). Stamming og naturlig stotring kan være vanskelig å skille fra hverandre. Hentet 15.05.2018, fra <https://www.utdanningsnytt.no/magasin/2016/april/stamming-og-naturlig-stotring-kan-vare-vanskelig-a-skille-fra-hverandre/>
- Guttormsen, L. S., Kefalianos, E., & Næss, K.-A. B. (2015). Communication attitudes in children who stutter: A meta-analytic review. *Journal of Fluency Disorders*, 46, 1–14. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jfludis.2015.08.001>
- Howells, K., Baluyot, C., & Sønsterud, H. (2018). *Exploring the relationship between subjective and objective measures of stutteirng: OASES-A and SSI-4*. Poster presented at the 2018 World Congress – One world, many voices: science and community, Hiroshima, Japan

- Ingham, J., & Ingham, R. (2011). The stuttering measurement system (SMS) training manual. *Santa Barbara, CA: University of California, Santa Barbara*. Hentet 15.05.2018, fra http://sms.id.ucsb.edu/downloads/SMS_Manual.pdf
- Ingham, R. J., Bakker, K., Moglia, R. & Kilgo, M. (1999). *Stuttering Measurement System: University of California, Santa Barbara*.
- Kelman, E., & Nicholas, A. (2008). *Practical Intervention for Early Childhood Stammering. Palin PCI Approach*. Milton Keynes: Speechmark.
- Martin, R. R., Haroldson, S. K., & Triden, K. A. (1984). Stuttering and speech naturalness. *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 49(1), 53–58.
- Melle, A. H., Guttormsen, L. S., Brubak, S. & Ingebrigtsen, A., (2019). Oppfølging av stamming i barnehagealder og tidlig skolealder.
- Nordbø, B. (2016). *Norsk normering av OASES-A – Et kartleggingsverktøy for voksne som stammer*. (Masteroppgave), Universitetet i Oslo, Oslo. Hentet fra <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/52072/Norsk-normering-av-OASES-pdf.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Onslow, M. (1996). *Behavioral management of stuttering: Singular*.
- Packman, A., Onslow, M., Webber, M., Harrison, E., Arnott, S., Bridgman, K., Lloyd, W. (2016). *The Lidcombe Program Treatment Guide*. Hentet 22.08.2017, fra http://sydney.edu.au/health-sciences/asrc/docs/lp_treatment_guide_2016.pdf
- Riley, G. D., & Bakker, K. (2009). *Stuttering severity instrument: SSI-4: Pro-Ed*.
- Shapiro, D. A. (2011). *Stuttering intervention: a collaborative journey to fluency freedom* (2nd ed. ed.). Austin, Tex: PRO-ED.
- Sheehan, J. G. (1970). *Stuttering: Research and therapy*.
- Sønsterud, H., Howells, K., & Hoff, K. (2014). Hva er stamming? – sett i relasjon til tidlig stamme-forløp. *Norsk Tidsskrift for Logopedi*(1), 6–13.
- Van Riper, C. (1982). *The nature of stuttering*: Prentice Hall.
- Ward, D. (2018). *Stuttering and Cluttering. Frameworks for Understanding and Treatment* (2. ed.). Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge.
- World Health Organization (WHO). (2001). *The International Classification of Functioning, Disability and Health*. Geneva.
- Wolf, G. (1967). The assesment of stuttering as struggle, avoidance and expectancy. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 2(2), 158–171

Wright, L., & Ayre, A. (2000).

WASSP: Wright & Ayre Stuttering Self-rating Profile: Winslow.

Yairi, E. & Ambrose, N. (2005). Early childhood stuttering. For Clinicians by Clinicians. Austin: Pro-Ed.

Yairi, E., & Seery, C. H. (2015). *Stuttering foundations and clinical applications* (2. ed.): Pearson Education Limited.

Yaruss, J. S., & Quesal, R. W.

(2006). Overall Assessment of the Speaker's Experience of Stuttering (OASES): documenting multiple outcomes in stuttering treatment.

J Fluency Disord, 31(2), 90–115.

doi: 10.1016/j.jfludis.2006.02.002

